

Маркова М. В.,
д-р мед. наук, професор,
Харківська медична академія
післядипломної освіти МОЗ України

Markova M. V.,
Doctor of Medical Sciences, Professor,
Kharkiv Medical Academy of Postgraduate
Education of Ukraine

Марков А. Р.,
д-р мед. наук, професор,
Національна академія
Генеральної Прокуратури України

Markov A. R.,
Doctor of Medical Sciences, Professor,
The National Academy
of General Prosecutor of Ukraine

УДК 655.51: [801.8 + 004.912]

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ПРОТИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯК СУЧАСНА РЕАЛЬНІСТЬ: СТАН ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ

INFORMATION AND PSYCHOLOGICAL WAR AGAINST THE POPULATION OF UKRAINE AS A CURRENT REALITY: THE STATE OF PROBLEM AND THE WAYS OF OVERCOMING

Анотація. У статті йдеться про сучасні реалії інформаційно-психологічної війни проти населення України: названо її головні ознаки та завдання, окреслено основні об'єкти деструктивного інформаційно-психологічного впливу, розглянуто наслідки впливу на індивідуальну свідомість.

Ключові слова: інформаційно-психологічна війна, інформаційний вплив, пропаганда.

Abstract. The article deals with the modern realities of information-psychological war against the population of Ukraine: it represents its main features and tasks, it outlines the main features of destructive information and psychological impact and it examines the effects of individual consciousness.

Keywords: information-psychological warfare, information influence of propaganda.

Вступ. Однією з потужних тенденцій сучасності є перетворення інформації на глобальний ресурс, використання якого дає змогу значно збільшити ефективність керування всіма життєвими сферами.

Будучи загальносвітовим трендом, ця теза отримала химерну реалізацію на теренах України, де протягом останніх років РФ веде проти нашої держави гібридну війну, ключовим принципом якої є психологічна та інформаційна обробка місцевого населення шляхом використання прийомів інформаційно-психологічної війни (ІПВ). У цьому випадку ІПВ виступає і як самостійний засіб агресії, і як спосіб потенціювання руйнівних наслідків від застосування класичних методів ведення воєнних дій регулярної армії з приєднанням до них нерегулярних незаконних збройних формувань.

Масштаби ІПВ, розгорнутої проти України, є надзвичайно потужними: за оцінкою закордонних

експертів, «...це найбільш дивовижний інформаційний бліцкриг, який коли-небудь бачили в історії інформаційних воєн» [1].

На сьогодні ІПВ по праву вважається найефективнішим засобом досягнення й забезпечення розв'язаними країнами власних цілей та інтересів, ведеться постійно як у мирний, так і воєнний час, має прямий та безпосередній вплив на всі життєво важливі сфери діяльності країни-супротивника.

Результати й обговорення. Існує велика кількість визначень цього поняття. На нашу думку, одним із найоптимальніших є таке: ІПВ – це вид протидії між суб'єктами з використанням інформаційно-психологічних впливів на свідомість/підсвідомість людини, в результаті чого вона б здійснювала потрібні дії з метою досягнення односторонніх воєнних, соціально-політичних чи економічних переваг над супротивником [2].

Головними ознаками ІПВ визначені такі [2]:

а) насильницьке викривлення інформаційного простору об'єкта впливу;

б) як правило, прихованість механізму впливу (особливо в мирний час);

в) використання особливостей психофізіології людини для досягнення мети інформаційно-психологічного впливу.

Завданнями ІПВ є [2]:

а) здійснення деструктивного ідеологічного впливу;

б) маніпулювання суспільною свідомістю і політичною орієнтацією населення держави з метою створення політичної напруги та стану, близького до хаосу;

в) суспільна дестабілізація з метою розпалення конфліктів, стимулювання недовіри, загострення ворожнечі й боротьби за владу, провокування репресій з боку влади;

г) введення населення в оману щодо роботи органів державної влади, підрив її авторитету, дискредитація її дій;

г) провокування соціальних, політичних, національно-етнічних і релігійно-конфесійних сутичок;

д) дискредитація фактів історичної, національної самобутності народу;

е) зміна системи цінностей, котрі визначають спосіб життя і світогляд людей;

є) створення атмосфери бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини у суспільстві конкурента чи ворога;

ж) применшення та нівелювання визнаних світових досягнень у науці, техніці та інших галузях, перебільшення значення помилок, недоліків, наслідків хибних дій та некваліфікованих урядових рішень;

з) підрив міжнародного авторитету держави, її співпраці з іншими державами;

і) формування передумов для економічної, духовної чи воєнної поразки, втрати волі до боротьби та перемоги;

ї) нав'язування власного способу життя як поведінки та світогляду майбутнього, які мають наслідувати інші народи;

й) провокування суттєвого збільшення соціально-стресових розладів, станів психічної дезадаптації у населення;

к) підрив морального духу та психологічної стабільності населення, внаслідок чого – зниження обороноздатності й бойового потенціалу держави.

Основними об'єктами деструктивного інформаційно-психологічного впливу ІПВ є [2]:

- ідеологічно-психологічне середовище суспільства, пов'язане з використанням інформації, інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури для здійснення впливу на психіку й поведінку людей;

- ресурси, які розкривають духовні, культурні, історичні, національні цінності, традиції,

надбання держави, нації в різних сферах життя суспільства;

- інформаційна інфраструктура, тобто абсолютно всі проміжні ланки між інформацією та людиною;

- система формування суспільної свідомості (світогляд, політичні погляди, загальноприйняті правила поведінки тощо);

- система формування громадської думки;

- система розроблення та прийняття політичних рішень;

- свідомість та поведінка людини.

За змістом ІПВ – це цілеспрямовані, системні, за часом узгоджені удари на всьому суспільно-інформаційному просторі – в зоні формальної і неформальної комунікації, мішенню яких виступають:

а) самоідентифікація особистості, її соціальна і рольова ідентифікація, що задають загальну інтенційність окремої особистості і суспільства в цілому;

б) самоусвідомлення як усвідомлення особистістю власної самобутності та самобутності спільноти в соціумі, які відображені в культурних традиціях, віруваннях, менталітеті, закріплені в мові;

в) базові цінності людини, що лежать в основі її оцінок і суджень [3].

Важливою особливістю впливу засобів ІПВ на індивідуальну свідомість є те, що вони можуть не помічатися й не усвідомлюватися самою людиною. Фахівці стверджують, що небезпечні впливи ІПВ на індивідуальну свідомість можуть призвести до двох видів взаємозалежних змін [4].

По-перше, це зміни психіки, психічного здоров'я людини. Оскільки в разі інформаційних впливів важко говорити про межі норми і патології, показником змін може бути втрата адекватності відображення світу у свідомості й ставлення до світу. Можна говорити про деградацію особистості, якщо форми відображення дійсності спрощуються, реакції грубішають і здійснюється перехід від вищих потреб (у самоактуалізації, соціальному визнанні) до нижчих (фізіологічних, побутових).

По-друге, це зрушення в цінностях, життєвих позиціях, орієнтирах, світогляді особистості. Такі зміни обумовлюють прояви девіантної антисоціальної поведінки й становлять небезпеку вже для суспільства і держави.

Узагалі, історію людства цілковито можна розглядати крізь призму ІПВ [5–8]. Американський дослідник П. Лайнбарджер у праці «Психологічна війна» зародження останньої відносить до біблейських часів. Проте одним із найдавніших історичних джерел, де йдеться про застосування прийомів ІПВ, вважається «Трактат про військове мистецтво» китайського полководця Сунь Цзи (VI ст. до н. е.), в якому постулюється, що найважливішим прийомом ведення війни є дезінформація противника («війна – шлях обману»),

психологічна обробка населення й війська з метою єдності, а також здійснення інформаційних диверсій для розладнання армії супротивника. Викладені в цьому тексті рекомендації не втратили актуальності й по теперішній час, наприклад [5]:

- 1) критикуйте та піддавайте сумніву все добре, що є в країні вашого супротивника;
- 2) залучайте в злочинні заходи відомих діячів супротивника;
- 3) підривайте престиж керівництва супротивника й виставляйте його в потрібний момент на ганьбу громадськості;
- 4) використовуйте з цією метою співробітництво з найбільш підлими і мерзенними людьми;
- 5) розпалюйте сварки й сутички серед громадян ворожої вам країни;
- 6) підбурюйте молодь проти старих;
- 7) заважайте всіма засобами роботі уряду супротивника;
- 8) запобігайте всіма способами нормальному забезпеченню ворожих військ і підтриманню в них порядку;
- 9) сковуйте волю воїнів супротивника піснями та музикою;
- 10) робіть все можливе, щоб знецінити традиції ваших ворогів і підірвати їхню віру у своїх богів;
- 11) посилайте до військ супротивника жінок легкої поведінки для того, щоб доповнити справу занепаду;
- 12) будьте щедрі на пропозиції та подарунки для купівлі інформації і спільників. *Узагалі не заощаджуйте ні на грошах, ні на обіцянках, тому що вони приносять прекрасні результати* [6].

Різні форми і методи ІПВ та пропагандистської діяльності застосовувалися в античних державах Середземномор'я, де вперше в історії людства, в період греко-перських воєн, театр було використано з метою політичної пропаганди. На політико-пропагандистське забезпечення діяльності тієї чи тієї політичної групи значною мірою були орієнтовані художня література й ораторське мистецтво стародавньої Еллади: драматичні твори Софокла й Фемістокла сприяли етноконсолідації між грецькими полісами перед загрозою поневолення з боку персів; метою публічних виступів відомого своєю ораторською майстерністю Демосфена було викриття загроз тиранії, зумовленої амбіціями Македонської династії, а іншого оратора Ісократ – навпаки, агітація греків за підкорення македонському царю Філіпу.

Новим трендом ІПВ у часи античного Риму стало підвищення пропаганди до рівня державної політики, що виражалось в написанні тенденційних біографій, освяченні й обожненні особи імператора.

У період середньовіччя форми і методи ІПВ зазнавалися загалом незмінними, зазнаючи лише незна-

чних модифікацій. Якісні зміни припали на період Нової історії і були пов'язані насамперед зі зростанням ролі інформації в житті буржуазного суспільства, що особливо яскраво можна продемонструвати на прикладах діяльності пропагандистського апарату Наполеона Бонапарта, відомого, зокрема, тезою про те, що «...чотири газети зможуть заподіяти більше шкоди, ніж 100-тисячна армія».

За століття, що минуло від епохи наполеонівських воєн, механізм зовнішньополітичної пропаганди та ІПВ був значно вдосконалений, але найякісніші зміни відбулися в засобах масової інформації через процес їх інституціоналізації.

Водночас на зламі XIX–XX ст. виник і суто науковий інтерес до феноменів впливу на людську свідомість, зокрема на свідомість мас. У 1879 р. у Лейпцигу за ініціативою В. Вундта відкрилася перша психологічна лабораторія. 15 років потому у Франції вийшла книга «Psychologie des foules» («Психологія натовпу») Г. Лебона, який одним із перших заявив про прихід «ери натовпу». У той самий період відбулася переоцінка фундаментальних підходів до ролі раціонального, свідомого начала людського буття з акцентом на первинність ірраціонального та істинності міфологічного начала. Прихід епохи «влади міфу» означив Ф. Ніцше, який стверджував, що «...горизонт, перебудований на основі міфу, може привести цілий культурний рух до завершення... міфічні образи мають стати невидимими вартівими, під охороною яких ростуть молоді душі і під знаком яких людина зважає й оцінює своє життя». У відповідь на це незабаром стали з'являтися «міфотворці» нового покоління, що намагалися прищепити «молодим душам» віру в нові міфічні сутності: революцію, соціалізм, нацизм та ін.

У період Першої світової війни, на відміну від попередніх етапів, пропагандистська діяльність та ІПВ набули централізованого характеру зі створенням спеціальних органів й установ, що фінансувалися з урядових бюджетів. Першими руйнівну міць ІПВ оцінили англійці, які визнали, що розповсюдження панікерських чуток, поширення листівок із закличками здаватися в полон та ін. є важливою складовою частиною під час підготовки наступальних бойових операцій: наприкінці війни в Англії було створено Міністерство інформації та Департамент пропаганди на противника. У Франції служба військової пропаганди діяла при 11-му відділі Генерального штабу, а при штабі американської експедиційної армії в Європі функціонувала «Психологічна підсекція», яка не лише розповсюджувала листівки, а й розробляла соціально-психологічну методику вивчення моралі супротивника.

Засоби інформаційного впливу безпосередньо на людину, соціальні групи та соціум загалом поча-

ли створюватися в рамках концепції «психологічних війн» (цей термін уперше ввів у науковий обіг у 1920 р. британський історик Дж. Фуллер, який аналізував період Першої світової війни [цит. за 5]) Саме тоді розпочалася розробка теоретичних засад впливу на психологію людини, масову свідомість і апробація практичних методик під час проведення різноманітних «психологічних операцій». До досліджень у цій галузі були залучені чисельні наукові та спеціалізовані структури, як то науково-дослідницькі, зокрема академічні інститути, університети, коледжі, лікарні та різноманітні лабораторії.

Однак наукове осмислення й узагальнення досвіду впливу на широкі маси на той період часу ще не набуло достатньої систематизації, щоб стати пріоритетним напрямом у воєнному протистоянні учасників всесвітнього конфлікту. Переломом у цій ситуації вважається міжвоєнний період 1918–1939 рр. і пов'язується зі становленням двох потужних тоталітарних держав – СРСР і нацистського Третього Рейху – саме ці країни стали своєрідними «полігонами» випробувань і вдосконалення нових зразків і прийомів ІПВ. Ефективність прийомів радянської пропаганди була продемонстрована ще під час громадянської війни, після чого терміново створили нову міфологію, спрямовану на перетворення населення на покірну масу безликих гвинтиків. Науковою базою при цьому стали праці В. Бехтерева «Коллективно-рефлекторне навіювання», «Коллективна рефлексологія», «Навіювання і його роль в суспільному житті», «Навіювання і натовп».

Схожі методи використовували міфотворці Третього Рейху: характерною рисою фашистської пропагандистської діяльності було ґрунтовне використання наукових розробок у цій сфері з активним використанням напрацьованих психології підсвідомого. Відповідаючи на питання, чому Гітлер не справляє жодного враження на іноземців, К. Юнг зазначав, що «...для будь-якого німця Гітлер є дзеркалом його підсвідомого, в якому не для німця, звичайно, нічого не відображається, він – рупор, що настільки посилює неясний шепіт німецької душі, що його може почути вухо його підсвідомого».

З кінця 40-х до середини 80-х рр., в епоху «холодної війни», протистояння СРСР і США спричинило подальше вдосконалення форм і методів ІПВ. За свідченням деяких науковців, саме активний ідеологічний і психологічний вплив, здійснюваний на тлі економічних заходів, призвів до краху СРСР як світової супердержави.

У 1976 р. у США Т. Рон уперше застосовує термін «інформаційна війна». Починаючи з 1994 р., в країні проводяться офіційні наукові конференції з проблем інформаційних війн за участю провідних представників військово-політичного керівництва. Наприкінці 1998 року Об'єднаний комітет началь-

ників штабів Збройних сил США ухвалив документ «Доктрина проведення інформаційних операцій» (Joint document of information operation), яка і стала концепцією ІПВ. До її елементів американські фахівці зараховують: здобування розвідувальної інформації, дезінформування, психологічні операції, фізичне руйнування інформаційних ресурсів супротивника (у тому числі з використанням електромагнітного впливу), напади (фізичні, електронні) на його інформаційну структуру, зараження комп'ютерними вірусами його обчислювальних мереж, проникнення в інформаційні мережі тощо, а також відповідні заходи для захисту власних інформаційних ресурсів.

Основою ІПВ є маніпулятивний вплив на масову свідомість, мета якого полягає у [7]: а) внесенні у суспільну та індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів; б) дезорієнтації та дезінформації мас; в) послабленні певних переконань, устоїв; г) залякуванні свого народу образом ворога; г) залякуванні супротивника своєю могутністю; д) нарешті, забезпечення ринку збуту для підприємств своєї економіки (у цьому випадку ІПВ стає складовою частиною конкурентної боротьби).

Деструктивний вплив ІПВ може забезпечуватися різними методами. Основними з них є такі:

- 1) дезінформування;
- 2) пропаганда;
- 3) диверсифікація громадської думки;
- 4) психологічний тиск;
- 5) поширення чуток [8].

Дезінформування – метод ІПВ, який передбачає обман чи уведення об'єкта спрямувань в оману щодо справжності намірів для спонукання його до запрограмованих суб'єктом ІПВ дій. Найчастіше у світовій практиці застосовуються такі форми дезінформування:

- тенденційне викладення фактів – форма дезінформування, яка полягає в упередженому висвітленні фактів або іншої інформації щодо подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних. Як правило, за допомогою цього методу спеціально сформована інформація доводиться до об'єкта спрямувань дозвано, створюється постійне напруження. Таке напружене становище об'єкта підтримується завдяки пбезперервному «підкиданню» нових порцій суворо обмежених і дозованих даних у середовище інформаційного дефіциту;

- дезінформування «від зворотного» відбувається шляхом надання правдивих відомостей у перевернутому вигляді чи в такій ситуації, коли вони сприймаються об'єктом спрямувань як неправдиві. Унаслідок вжиття подібних заходів досягається ефект, коли об'єкт фактично знає правдиву інформацію про наміри чи конкретні дії протилежної сторони, але сприймає її неадекватно, не готовий протистояти негативному впливу;

- термінологічне «мінування» полягає у викривленні первинної правильної суті принципово важливих, базових термінів і тлумачень загальносвітоглядного та оперативного-прикладного характеру;

- «сіре» дезінформування передбачає використання синтезу правдивої інформації з дезінформацією;

- «чорне» дезінформування передбачає використання переважно неправдивої інформації.

В узагальненому вигляді акції дезінформування можуть проводитися шляхом створення видимості випадкового витоку закритої інформації, оприлюднення успіхів розвідки іноземних партнерів, використання ЗМІ, враховуючи власні інформаційні агентства, теле-, радіокомпанії, друковані видання та окремих «кишенькових» журналістів.

Пропаганда – поширення різних політичних, філософських, наукових, художніх, інших мистецьких ідей з метою їх упровадження у громадську думку та активізації, тим самим – використання цих ідей у масовій практичній діяльності населення. Водночас до пропаганди належать повідомлення, які поширюються для здійснення вигідного впливу на громадську думку, провокування запрограмованих емоцій та зміни ставлення або поведінки певної групи людей у напрямі, безпосередньо чи опосередковано вигідному організаторам.

Форми проведення пропаганди:

- пропаганда способу життя (соціологічна) – натуральний показ досягнень, переваг, перспектив тощо конкретної держави;

- використання ЗМІ та друкованих наукових і художніх видань;

- коректування існуючих думок, а не формулювання та створення нової («резонансна»).

Диверсифікація громадської думки – розпорощення уваги правлячої еліти держави на різні штучно акцентовані проблеми і відволікання тим самим від вирішення нагальних першочергових завдань суспільно-політичного та економічного розвитку для нормального функціонування суспільства і держави.

Форми диверсифікації громадської думки:

- дестабілізація обстановки в державі чи окремих її регіонах;

- активізація кампанії проти політичного курсу правлячої еліти держави та окремих її лідерів різними міжнародними установами;

- ініціювання антидемпінгових кампаній та скандальних судових процесів, застосування міжнародних санкцій через інші причини.

Психологічний тиск – вплив на психіку людини шляхом залякування, погроз із метою спонукання до певної запланованої моделі поведінки.

Форми психологічного тиску:

- доведення до об'єкта відомостей про реальні чи неіснуючі загрози та небезпеки;

- прогнози щодо репресій, переслідувань, убивств тощо;

- шантажування;

- здійснення вибухів, підпалів, масових отруєнь, захоплення заручників, інші терористичні акції.

Поширення чуток – діяльність щодо поширення різної інформації (переважно неправдивої) серед широких верств населення здебільшого неофіційними каналами з метою дезорганізації суспільства та держави або ж їх окремих установ чи організацій.

За одним із визначень, чутки – це циркулююча форма комунікації, за допомогою якої люди, які перебувають у неоднозначній ситуації, об'єднуються, формулюючи зрозумілу їм інтерпретацію цієї ситуації, спільно використовуючи при цьому власні інтелектуальні можливості.

Американські фахівці з психологічної війни виокремлюють такі характеристики чуток:

- а) вони повинні бути логічними і достовірними;

- б) вони мають формуватися довкола ситуації чи персони, які добре відомі;

- в) ефект чуток зростає за умови їх важливості для безпеки слухача, його теперішнього стану і поглядів на майбутнє;

- г) вони повинні сприяти особистому рішення зробити що-небудь чи підготуватися до майбутньої дії;

- г) поклик має бути емоційним і прагматичним;

- д) вони повинні бути простими, аби їх можна було легко перекладати та звести до ключової фрази, яку було б легко розповсюджувати [25].

Класифікація чуток здійснюється за трьома параметрами: експресивним (емоційні стани, виражені в змісті чуток, і відповідні типи емоційних реакцій), інформаційним (ступінь вірогідності сюжету чуток) і за ступенем впливу на психіку.

За експресивною характеристикою виокремлюють чутки-бажання, чутки-залякування й агресивні чутки:

- а) чутки-бажання. Поширювана інформація має на меті викликати розчарування з приводу нездійснених очікувань і деморалізацію об'єкта впливу;

- б) чутки-залякування. Після їх поширення в особистості ініціюється стан тривоги, невпевненості. Це можуть бути чутки про смертельну суперзброю, якою володіє супротивник (тобто сторона, що поширює чутки), чутки про недостачу продовольства, зараження місцевості, питної води тощо;

- в) роз'єднувальні агресивні чутки. Розповсюджувана інформація має на меті внести розлад у суспільство, порушити соціальні зв'язки.

За інформаційною характеристикою чутки поділяються на: абсолютно недостовірні, недостовірні, недостовірні з елементами правдоподібності, правдоподібні чутки.

Чутки за своєю характеристикою є самопоширюваними. Їх природа базується на інформації, яку важко втримати. Особа обов'язково має розповісти про почуте комусь іншому. Достатньо створити відповідну чутку і запустити її в обіг у потрібному місці у слушний час – «людський гомін» зробить решту, і цьому практично немає ефективних засобів протидії. На офіційному рівні зупинити чутки нереально: ці заходи викликають прямо протилежний ефект. Для людей, яких безпосередньо цікавлять чутки, це є підтвердженням правдивості останніх. Чим численніші намагання їх спростувати, тим більшою стає впевненість в їх достовірності.

Єдиний можливий спосіб подолання ефективності чуток – їх цілковите ігнорування. Як правило, через деякий час напруження спадає, зайва активність в обговоренні вже неактуальних новин згасає, інтерес до порушеної в чутках проблеми зникає. Поява нових проблем повністю нейтралізує можливі небезпечні наслідки дезорганізації суспільства та держави.

Для реалізації зазначених методів ІПВ використовуються практично всі канали сучасної комунікації:

1. **Періодичні видання.** На початку становлення незалежної України російським видавцям вдалося залишитися на ринку періодичної преси України, додавши до назв часописів слова «Україна» чи «в Україні» («Известия-Україна», «Комсомольская правда в Україні», «Коммерсант в Україні», «Аргументы и факты-Україна», «Труд-Україна», «Московский комсомолец в Україні» тощо), з реєстрацією їх як українських підприємств без будь-яких обмежень у характері висвітлення інформації. Наклад таких видань і понині залишається дуже значним (газета «Аргументы и факты-Україна» друкується накладом 170 тис. примірників, «Труд-Україна» – 185 тис., «Комсомольская правда в Україні» – 195 тис., «Известия-Україна» – 528 тис. примірників [цит. за 9]).

2. **Книговидання.** В Україні практично за весь період незалежності спостерігалось засилля низькопробної російськомовної літератури, зокрема «карманных» детективів, так званих «жіночих» романів невисокої якості, а також творів, що романтизують злочинну тематику (наприклад, «Вор в законі», «Возвращение бешеного», «Обожженые зоной» та ін.), що формують у читачів хибні цінності (жага до наживи, грубість, романтизація злочинного способу життя, перевага «сильного», а не «розумного») та пасивність у реальному житті на рівні суспільної та політичної діяльності. Крім того, з'ясовано, що із 70 млн примірників книг, які «споживаються» в Україні щороку, тільки 20 млн видаються на її території, 10 млн потрапляють легально, а 40 млн книжок – це контрабанда, внаслідок якої щорічні вітчизняні фінансові втрати сягають 700 млн грн [цит. за 9]).

Треба зазначити, що, відповідаючи на виклики сучасності, для «...запобігання застосуванню РФ проти громадян України методів інформаційної війни і дезінформації, поширення ідеології людиноненавистництва, фашизму, ксенофобії і сепаратизму» Держкомтелерадіо України намагається діяти адекватно, накладаючи заборону на ввезення та розповсюдження деякої найбільш одіозної й агресивної книгопродукції. Наприклад, у 2015 р. було заборонено 38 книжок російських авторів, виданих переважно у 2014–2015 рр., серед яких – твори заступника міністра оборони незаконного угруповання «ДНР» Ф. Березіна «Украинский фронт. Красные звезды над Майданом» і «Война 2010. Украинский фронт», ідеолога «російського світу» О. Дугіна «Україна. Моя війна. Геополитический дневник», «Евразийский реванш России», Г. Савицького «Поле боя – Україна. Сломанный трезубец», Г. Боброва «Україна в огні», Е. Лімонова «Киев капут» та ін.

3. **Телебачення.** В Україні на початку нинішнього століття було зареєстровано 791 телерадіомовну організацію (513 приватних, 29 державних). Ще задовго до теперішніх нелегких часів Держкомінформполітики України визнав, що «типовою ознакою телерадіопростору України є засилля іноземної продукції, легковажні, сумнівної якості програми» [10].

На сьогодні ситуація ще більш погіршилася. Телевізійні ЗМІ РФ, за свідомством російських же фахівців, працюють за допомогою прийомів так званої «чорної» спецпропаганди воєнного часу, яку в юності їх нинішні керівники вчили на військових кафедрах радянських ВНЗ. Так звана бойова, або «чорна», пропаганда допускає будь-яке спотворення реальних фактів задля вирішення пропагандистських завдань, маніпулює психікою людей, методом глибокої емоційної травми впливає на підсвідомість, змушує вірити – всупереч логіці і розуму – в брехню і дезінформацію, розпалює нетерпимість, підбурює до насильства. Засновник видавничого дому «Коммерсант» та проекту «Сноб», російський журналіст В. Яковлев ідентифікував кілька найбільш деструктивних прийомів ІПВ у сучасній телепродукції РФ [11].

1. **Метод «гнилого оселедця».** Технологія така: підбирається помилкове, максимально брудне і скандальне звинувачення (наприклад, дрібне злочинство або розтління дітей, або вбивство, бажано із жадібності). Мета «гнилого оселедця» не в тому, щоб це звинувачення довести, а в тому, щоб викликати широке публічне обговорення його несправедливості і невинуватості, бо обвинувачення стає предметом загального обговорення, неминуче виникають його «прихильники» і «супротивники», «знавці» й «експерти», «обвинувачі» і «захисники» обвинуваченого. Але, незалежно від своїх поглядів, усі учасники дис-

кучії знову і знову вимовляють ім'я обвинуваченого у зв'язку з брудним і скандальним обвинуваченням, втираючи таким чином дедалі більше «гнилого оселедця» в його «одяг», поки нарешті цей «запах» не починає переслідувати його всюди, а питання «вбив-вкрав-спокусив чи все-таки ні» стає головним при згадці імені особи.

2. *Метод «40 на 60»*, започаткований Й. Геббельсом, полягає у заснуванні ЗМІ, які 60 % своєї інформації подають в інтересах супротивника, але, завоювавши таким чином його довіру, решту 40 % використовують для надзвичайно ефективної, завдяки сформованій довірі, дезінформації.

3. *Метод «великої брехні»*, суть якого полягає в тому, щоб з максимальним ступенем впевненості запропонувати аудиторії настільки глобальну і жахливу брехню, що практично неможливо повірити, що можна брехати про таке. Правильно скомпонована і добре придумана «велика брехня» викликає у слухача чи глядача глибоку емоційну травму, яка потім надовго визначає його погляди всупереч будь-яким доказам логіки. Особливо добре «працюють» у цьому сенсі помилкові описи жорстоких знущань над дітьми або жінками: наприклад, повідомлення про розп'яту дитину за рахунок глибокої емоційної травми, яку воно викликає, надовго визначить погляди людини, котра цю інформацію отримала, скільки б її потім не намагалася переконати щодо неможливості цього факту, використовуючи звичайні логічні докази.

4. *Метод «абсолютної очевидності»*, який полягає в тому, що замість того, щоб щось доводити, інформація, в якій треба переконати аудиторію, подається як щось очевидне, само собою зрозуміле і тому безумовно підтримуване переважною більшістю населення. Незважаючи на зовнішню простоту, цей метод неймовірно ефективний, оскільки людська психіка автоматично реагує на думку більшості, прагнучи приєднатися до нього (важливо тільки пам'ятати, що більшість обов'язково має бути переважною, а її підтримка абсолютною і безумовною – інакше ефекту приєднання не виникне). Однак, якщо ці умови дотримуються, то кількість прихильників «позиції більшості» починає поступово рости, а з плином часу збільшується вже в геометричній прогресії – переважно, за рахунок представників низьких соціальних верств, які найбільш схильні до «ефекту приєднання». Одним із класичних способів підтримки методу «абсолютної очевидності» є, наприклад, оприлюднення результатів різноманітних соціологічних опитувань, які демонструють абсолютну суспільну єдність з того чи того питання.

Зазначені прийоми «чорної» пропаганди впливають на телеаудиторію на рівні глибоких психологічних механізмів таким чином, що наслідки цього

впливу неможливо зняти звичайними логічними аргументами. «Велика брехня» досягає цього ефекту за допомогою емоційної травми, метод очевидності – через «ефект приєднання», «гнилий оселедець» – за рахунок впровадження у свідомість аудиторії прямої асоціації між об'єктом атаки і брудним, скандальним обвинуваченням [12].

Серед інших тенденцій ІПВ можна виокремити створення нових способів впливу на масову аудиторію, наприклад, жанрово-стилістичних перетворень – поєднання новинного і розважального жанрів. Таке новоутворення почали називати інфотейнмент (від англ. infotainment, тобто information + entertainment = інформація + розваги), особливістю якого є те, що через поєднання різних жанрів подібні передачі набувають більшої привабливості для пересічного глядача, слухача, тим самим значно розширюють аудиторію, а також сприяють зняттю критичності в оцінці інформаційного ряду споживачем інформації, внаслідок чого маніпулятивний вплив на аудиторію виявляється значно ефективнішим [13]. Відбувається управління семіотикою і семантикою смислів та образів, активно застосовуються методи психолінгвістики, коли в результаті спеціального добору слів і словосполучень, фонетичних рядів, кольору і розміру різноманітних шрифтів формуються чи викриваються та спрямовано використовуються певні асоціації та афективні сліди [цит. за 14].

Розуміючи руйнівний вплив трансляції телепрограм РФ, Національна Рада з телебачення і радіомовлення в 2014 р. були тимчасово заборонила на території України мовлення 14 російських телевізійних каналів, серед яких найбільш одіозні «Первый канал. Всемирная сеть», «РТР-Планета», «Россия 24», «НТВ-Мир», «Life News», «Russia Today» та ін. Таким самим шляхом ідуть й інші пострадянські країни, наприклад, у 2015 р. «...для захисту вітчизняного інформаційного простору від маніпуляції та іноземної пропаганди» трансляція російських ЗМІ була заборонена в Литві та Молдові [15].

Також з червня 2015 р. вступив у силу Закон України № 159-VIII «Про внесення змін в деякі закони України відносно захисту інформаційного телерадіопростору України», відповідно до якого до показу заборонено теле-відеопродукцію, в якій «...міститься популяризація, агітація, пропаганда і т. д. будь-яких дій правоохоронних органів, збройних сил, інших збройних, військових або силових формувань держави-окупанта або виправдання окупації території України».

Треба зазначити, що реалізація цього Закону відбувається за рахунок багатократного посилення навантаження на Експертну комісію з питань розповсюдження і демонстрування фільмів Державного агентства України з питань кіно, до складу якої вхо-

дять незалежні експерти – кінознавці, кінокритики, мистецтвознавці, психологи, а також представники зацікавлених міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (один із авторів статті вже більше, ніж десять років є її членом): з моменту вступу Закону в дію експерти переглянули понад 400 фільмів російського виробництва. Проте, за оцінками спеціалістів, після набуття чинності Законом сегмент російських серіалів у вітчизняному телеєфірі скоротився лишена 1 % [16].

Аналізуючи проблему ресурсу телеЗМІ як базового засобу ІПВ, не можна не навести дані дослідження, оприлюднені ад'юнктом-професором політології Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі Л. Пейсахінім щодо впливу російського телебачення на українських виборців, яке проводилося на території Харківської області у 2014 р. Використовуючи квазивипадкову варіацію наявності аналогового телевізійного сигналу на українсько-російському прикордонні, вчений підтвердив, що доступ до ефірного російського телебачення значно підвищує електоральну підтримку проросійських партій за рахунок прозахідних. Однак було встановлено, що в динаміці, протягом року, кількість прокремлівських прибічників скоротилася на 7%, причому в сільській місцевості ця тенденція мала більш виражений характер, ніж серед мешканців містечок. Також було виявлено, що перегляд російського телебачення ще більше переконує тих виборців, які вже мали проросійські настрої, але змушує ставитися до РФ ще гірше тих осіб, які мали прозахідні настрої, що збільшує поляризацію в суспільстві. Цікавим є відзначений Л. Пейсахінім факт, що схожа ситуація спостерігалась у Хорватії, де до мешканців прикордонних районів випадково доходив сигнал сербського радіо [17].

4. **Радіозасоби.** Радіо є особливо ефективним засобом психологічного впливу, оскільки лише йому властивий «ефект співучасті» завдяки імітації прямого спілкування з людьми. У поєднанні з музичним впливом підвищується сугестивність та некритичність сприйняття радіоінформації. Окрім того, музичні радіостанції, на відміну від телеканалів, більшість населення не вважає політично заідеологізованими.

5. **Інтернет.** За останній рік активність використання РФ прийомів ІПВ в мережі Інтернет збільшилася в кілька разів, що підтверджують свідчення безпосередніх учасників – так званих «тролів», які пишуть коментарі відповідного змісту на інтернет-форумах та в соціальних мережах, блогах та на сайтах відомих новинних закордонних видань. Цей вид діяльності зараз є дуже поширеним насамперед у мегаполісах. Грошова винагорода залежить від кількості публікацій заздалегідь обговореного пропагандистського напрямку, метою яких є дестабілізація когнітивного й емоційного стану користувачів мережі через

посівання сумнівів та підбурення до висловлення негативних емоцій [18].

Оцінюючи масштаб ІПВ, що ведеться проти України, американські вчені наводять дані стосовно того, що 75% «життєвих історій» і «посилань на джерела», що наводилися в коментарях у соціальних мережах у періоди активізації української кризи, були майже повністю вигаданими. При цьому від половини до двох третин таких повідомлень мали очевидні індикатори маніпулятивного впливу (специфічні патерни емоційного, стилістичного чи навіть орфографічного характеру, які вказували на нав'язування певної думки або емоції) і повторювали один одного.

За даними вітчизняних фахівців, 45% інформації, яка поширюється в нашому інформаційному полі, має ознаки цілеспрямованої зовнішньої маніпуляції і є проявами ІПВ, спрямованої проти нашої держави [19].

Отже, на сьогодні можна впевнено стверджувати, що негативного впливу ІПВ зазнає практично все населення України [20], яке поділяється на тих, хто стає безпосереднім суб'єктом комбінованого впливу ІПВ та власного негативного досвіду (бійці АТО, члени їхніх родин, родичі загиблих бійців, військовополонені, заручники та їхні родичі, тимчасово переміщені особи, родичі біженців, що їх приймають, населення, що проживає на територіях бойових дій, медичні працівники, які надають допомогу пораненим, волонтери), та усіх інших – суб'єктів класичного впливу ІПВ через опосередковані інформаційні потоки.

Ці дані відповідають наявній тенденції прогресивного збільшення кількості осіб, що потребують спеціалізованої допомоги через негативний вплив психотравмуючих чинників унаслідок воєнних конфліктів, серед населення, яке не бере в них безпосередню участь: нараховано, що в умовах сучасних війн кількість таких осіб становить до 90% населення [21–23].

Досвід війни за незалежність Хорватії (1991–1995) довів, що надання екстреної спеціалізованої психолого-психіатричної допомоги внаслідок психотравми (розлади адаптації та посттравматичний стресовий розлад) серед усього населення Хорватії потребували 700 000 осіб, з яких отримали її реально 1% пацієнтів. Крім того, ще 700 000 людям, в яких спостерігалися менш виражені окремі прояви порушень психічної сфери внаслідок психотравмуючих стресових ситуацій (стани психологічної дезадаптації, соціально-стресові розлади), також потрібна була кваліфікована медико-психологічна допомога, але вони не отримали її взагалі [24; 25].

Серед негативних медико-психологічних наслідків, які спостерігаються зараз серед населення України, найбільш значущим стає високий ризик поширення і розвитку різноманітних порушень психічної сфери, зокрема донозологічних – соціально-стре-

сові розлади та окремі ознаки проявів або клінічно сформована психологічна дезадаптація, та клінічно окреслених психічних розладів – гостра реакція горя, гостра реакція на стрес; розлади адаптації; посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [26, 27].

За умови відсутності своєчасної та кваліфікованої психолого-психіатричної допомоги та медико-психологічної реабілітації перелічені вище донозологічні патологічні стани можуть прогресувати до клінічно окреслених розладів адаптації або ПТСР, що є достатньо частою і важкокурабельною патологією. Окремі симптоми ПТСР, за оцінками спеціалістів, діагностуються у 15% усього населення земної кулі, а у 1–3% протягом життя спостерігається його розгорнута клінічна картина [28–30], причому ознаки ПТСР можуть проявлятися від кількох тижнів до 30-ти і більше років [31; 32]. Різноманітні прояви порушення психічної сфери, ризик яких спостерігається сьогодні, за відсутності своєчасної спеціалізованої допомоги можуть призвести до стійких змін психіки в рамках віддалених проявів ПТСР.

Запобігти погіршенню психічного здоров'я і психологічного добробуту багатьох верств населення, яке потребує зараз системної спеціалізованої медико-психологічної допомоги, можливості надання якої на сьогодні не відповідають реальним потребам, було б можливо після прийняття державної Стратегії охорони психічного здоров'я нації [33].

Така Стратегія закріпила би обов'язковість міжвідомчої взаємодії та координації різних державних секторів, що опікуються питаннями психічного здоров'я; забезпечила б структурну реформу психіатричної служби та модернізацію професійної підготовки кадрів з оптимізацією кадрового забезпечення галузі, а також сприяла б законодавчому закріпленню її впровадження.

Ключовим розділом Стратегії мало б стати збереження психічного здоров'я в умовах бойових дій та екстремальних ситуацій (з урахуванням негативного впливу ІПВ на колективну та індивідуальну свідомість), що провокують у населення різноманітні порушення психічної сфери та психологічного добробуту – від кризи самоідентифікації, фрустраційних і дезадаптивних станів до клінічно окреслених психопатологічних адаптаційних та стресових розладів.

Базисом для реалізації такої Стратегії в сучасних умовах має стати медична психологія, яка є підґрунтям у розвитку соціально скерованого напрямку реформи охорони здоров'я та повинна відігравати провідну роль у розвитку й удосконаленні всієї системи надання медичної допомоги населенню [8; 34].

Першочерговими завданнями для розвитку цього напрямку є такі:

а) впровадження мультидисциплінарного підходу у сфері охорони здоров'я, що потребує кадрового під-

кріплення медико-психологічного напрямку, яке доцільно здійснювати за рахунок всебічної підтримки становленню спеціальності «Медична і психологічна реабілітація» з підготовкою лікарів за фахом «лікар-психолог», а також широкого залучення не тільки лікарів-психологів з медичною освітою, а й психологів з психологічною та педагогічною освітою;

б) вивчення впливу соціальних стресів на психічне здоров'я;

в) реалізація превентивного підходу шляхом здійснення психоосвітніх заходів, розробки методів підвищення стресостійкості населення і стійкості до прийомів ІПВ, запобігання психічним стресовим розладам;

г) створення дієвої мережі для лікування психогенних розладів та психосоматичних захворювань;

г) упорядкування системи психологічного консультування здорового населення та концепції діючої медико-психологічної підтримки населення.

Затвердження та реалізація зазначеної Стратегії сприяли б забезпеченню інформаційно-психологічної безпеки населення на системному (державному) рівні.

На індивідуальному ж рівні, існують певні рекомендації щодо персональних дій із захисту від негативного впливу ІПВ. Зокрема, особливої актуальності набувають засоби так званої «інтелектуальної гігієни». Найнайдійнішими методами захисту при цьому є толерантність і вміння думати. Щоб не стати жертвою ІПВ, не можна одразу ставати на захист, чи то навпаки – кидатися на боротьбу із висловленою позицією, а сприйняти її саме як позицію, на яку інша людина має право. При цьому потрібно визначити, що саме намагається сказати людина, який розумний сенс вона вкладає у своє повідомлення – поза емоційним навантаженням.

Як не дивно, але якраз найбільш радикальні і послідовні захисники своїх цінностей і є найбільш вразливими для прийомів ІПВ. Людина, яка не може стриматися і виплескує свою агресивну реакцію на співрозмовника, що висловив позицію, яка здається їй неприйнятною, людина, яка не припускає існування іншої позиції, точки зору чи світогляду, яка не визнає своїх помилок і не вміє вибачитися – така людина є оптимальним об'єктом маніпуляції.

З другого боку, спроможність контролювати агресію, толерантність, повага до чужого права висловити свою думку, спроможність проаналізувати запропонований набір фактів, відділити гіпотези й інтерпретації від фактів і припущень, критичне ставлення до інформації, цілісне розуміння власної системи цінностей і моральних координат – усе це робить людину захищеною від впливу ІПВ [8].

Під час роботи з особовим складом Збройних Сил України надзвичайно дієвим методом у системі інформаційно-психологічної протидії визнається інформування та критичне ставлення до інформації [35].

Звісно, про користь здатності до критичного осмислення інформації як засобу протидії ІПВ говорив ще керівник пропагандистської машини фашистської Німеччини Й. Геббельс, який відзначав, що «найгірший ворог будь-якої пропаганди – інтелектуалізм» [цит. за 36].

На сьогодні вчені сучасної Німеччини розробили чіткі рекомендації із забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості, які дають змогу запобігти або нейтралізувати негативний вплив ІПВ в маскомунікаційних (отримання інформації через ЗМІ), контакт-комунікаційних (отримання інформації під час масових видовищних заходів, на мітингах, зборах та ін.) і міжособистісних (отримання інформації у процесі спілкування з людьми, під час бесід, зустрічей тощо) ситуаціях [37]:

1. «Відхід» – збільшення дистанції, переривання контакту, вихід за межі досяжності інформаційного впливу. Дії в різних інформаційних ситуаціях можуть бути такими:

- відключення певних каналів ЗМІ (дратівливого каналу телебачення, вихід з інтернету та ін.), відмова від перегляду (прослуховування) конкретних теле- та радіопрограм;

- відмова від читання деяких газет, статей, рубрик та ін.;

- вихід з місць проведення масових видовищних заходів: театру, концертного залу, кінотеатру, мітингів, зборів тощо;

- зміна неприємної теми бесіди, прагнення не загострювати міжособистісні відносини під час бесіди (обхід «слизьких тем», «гострих кутів» та ін.), ухилення від зустрічей з тими, хто є джерелом неприємних переживань, переривання під різними приводами зустрічей, бесід.

У деяких випадках захист може виразитися в різкій формі – «вигнанні» або «ігноруванні».

У разі використання способу «вигнання» засіб або джерело негативного інформаційного впливу виганяється (або витісняється) з інформаційного середовища (відмова від користування телевізором або комп'ютером, відвідування театральних постановок або концертів та ін.).

«Ігнорування» передбачає несприйняття інформації, яка ускладнює або перешкоджає певній діяльності людини, може спровокувати конфлікт, викликати негативні емоції.

2. «Блокування» – контроль інформаційного впливу, виставлення психологічних бар'єрів, захист психіки від зовнішнього негативного інформаційного впливу. Дії, що виконуються при «блокуванні»:

- критичне сприйняття інформації;

- емоційне відчуження (сприйняття негативної інформації «без емоцій»);

- збільшення міжособистісного простору – «зони спілкування» під час бесіди;

- використання «психологічних бар'єрів» (припущення джерела інформації, внутрішнє висміювання, розвінчання авторитету, несерйозне сприйняття інформації, недовіра, настороженість, неухважність, відволікання і перемикання уваги на інші об'єкти, не пов'язані з вмістом інформаційного впливу та ін.).

3. «Управління» – контроль процесу інформаційного впливу, вплив на його характеристики і джерело. Виконувани дії:

- використання зворотного зв'язку (участь в опитуваннях щодо рейтингу популярності певних каналів або програм телебачення, популярності періодичних видань та ін.);

- висловлювання у видовищних заходах свого ставлення до подій (несхвалення, невдоволення особами, що виступають);

- використання в бесіді принципу «своїх не ображають», для чого варто продемонструвати бажання стати другом, членом однієї спільноти; послабити або дестабілізувати активність співрозмовника несподіваним відволіканням (наприклад, зробити комплімент, висловити співчуття) та ін.

4. «Затаювання» – контроль своєї реакції на зовнішній інформаційний вплив. Виконувани дії:

- відстрочка своїх реакцій, поспішних висновків і оцінок, затримка або відмова від дій і вчинків, спричинених інформаційним впливом (наприклад, у разі перебування в натовпі, щоб не піддатися «ефекту натовпу», психічному зараженню і не допустити вчинків, про які потім можна буде шкодувати);

- маскування, приховування почуттів, проявів емоцій та ін.

Уміння людини залежно від ситуації скористатися тим чи тим способом психологічного захисту від негативного впливу інформації сприяє формуванню її інформаційної культури, яка врешті-решт і забезпечить інформаційно-психологічну безпеку особистості.

Висновки. Отже, в арсеналі сучасної людини є різноманітні способи протидії ІПВ, серед яких максимально простими є критичне осмислення інформації, набуття навичок позитивного мислення, інтелектуальна і фізична активність, перенесення акценту уваги на близьких і родинну взаємодію, навички спілкування з природою та самим собою без додаткових засобів інформаційного впливу.

Підсумовуючи наведене вище, можна стверджувати, що основою і центральною мішенню ІПВ є людина, конкретна особистість з конкретними особливостями психічного сприйняття. А саме від окремих особистостей, їхніх взаємозв'язків і відносин залежить нормальне функціонування будь-яких спільнот і соціальних інституцій – від малої групи до усієї

держави та суспільства загалом. Через ці обставини психічне здоров'я та психологічний добробут нації, її стресостійкість та вміння не піддаватися впливу ІПВ мають першочергове значення, тому на їх підтримку повинні бути спрямовані усі можливі зусилля, наукові пошуки й організаційні заходи з синергічною взаємодією медичного, соціального та психологічного векторів.

Список літератури

1. Марков А. Р. Інформаційно-психологічна війна як загроза психологічному здоров'ю населення України: сучасна реальність та перспективи / А. Р. Марков // Медична психологія: здобутки, розвиток та перспективи. Медико-психологічна реабілітація учасників воєнних конфліктів. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 22–24.10.2015. – С. 46–48.
2. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. – 2009, № 5. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222>.
3. Дубина А. М. Інформаційно-психологічні війни і їх вплив на масову свідомість / А. М. Дубина. – Київ: НТУУ «КПІ», 2011. – 57 с.
4. Петрик В. Небезпеки особистості в інформаційному просторі / В. Петрик, Я. Жарков, М. Дзюба // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 45–46.
5. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій : навч. посіб. / В. М. Петрик, О. А. Штоквиш, В. В. Кальниш, В. І. Полевий [та ін.]. – Київ: Росава, 2006. – 208 с.
6. Вепринцев В. Б. Операции информационно-психологической войны: краткий энциклопедический словарь-справочник / В. Б. Вепринцев, А. В. Манойло, А. И. Петренко, Д. Б. Фролов. – Москва : Горячая линия–Телеком, 2005. – 495 с.
7. Панарин И. Н. Технология информационной войны / И. Н. Панарин. – Москва : «КСП+», 2003. – 320 с.
8. Марута Н. О. Інформаційно-психологічна війна як новий виклик сучасності: стан проблеми та напрямки її подолання / Н. О. Марута, М. В. Маркова // Український вісник психоневрології. – 2015. – Т. 23, вип. 3 (84). – С. 21–28.
9. Карпенко В. Інформаційний простір і національна безпека України [Електронний ресурс] / В. Карпенко. – Режим доступу: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2002/karp_7.html.
10. Драч І. Як облаштувати інформаційний простір / І. Драч // Людина і влада. – 2001. – № 1–2. – С. 68.
11. Проект Владимира Яковлева МУЛБАБАР. Люди важнее идей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sguschenka.com/propaganda/>.
12. О кухне телевизионной «пропаганды» Кремля против Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.krymr.com/content/article/27182833.html>.
13. Психотропное телевидение: как Россия проводит масштабный эксперимент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [televidenie-kak-rossiya-provodit-masshtabnyj-eksperiment-eksper/](http://politolog.net/hot/psixotropnoe-</div><div data-bbox=)

14. Лисенко В. В. Проблеми інформаційної незалежності держави / В. В. Лисенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1318>.
15. Молдова стала вже третьою країною Європи, де трансляція пропагандистського каналу «Росія 24» заборонена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.media/world/237449/>.
16. Оснач С. Нам нужно давать молоко за вредность [Електронний ресурс] / С. Оснач. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/27162517.html>.
17. Peisakhin L. The Influence of Russian Television on Ukrainian Voters [Electronic resource] / L. Peisakhin. – Reference: <http://voxukraine.org/the-influence-of-russian-television-on-ukrainian-voters-presentation-by-leonid-peisakhin-on-may18-ukr>.
18. Российская пропаганда изнутри: The Guardian раскрыл работу кремлевских «троллей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apostrophe.com.ua/article/world/ex-ussr/2015-04-03/rossiyskaya-propaganda-iznutri-the-guardian-raskryil-rabotu-kremlevskih-trolley/1525>.
19. Костюченко Ю. Про психологічну війну проти України як компоненту інформаційної війни [Електронний ресурс] / Ю. Костюченко. – Режим доступу: http://espresso.tv/blogs/2014/09/10/pro_psykholohichnu_viyunu_protu_ukrayiny_yak_komponentu_informaciynoi_viyunu.
20. Діагностика, терапія та профілактика медико-психологічних наслідків бойових дій в сучасних умовах. Методичні рекомендації (147.14/258.14) / П. В. Волошин, Н. О. Марута, Л. Ф. Шестопалова, І. В. Лінський. – Харків, 2014. – 79 с.
21. Agger A. The Psychology of Enforced Mobility / A. Agger // S.C.Carr (ed.), The Psychology of Global Mobility. – New York : Springer, 2010. – P. 151–171.
22. Идрисов К. А. Эпидемиологическое исследование заболеваемости психическими расстройствами среди гражданского населения Чеченской Республики под воздействием стрессовых факторов военного времени / К. А. Идрисов // Психическое здоровье. – 2008. – №6 (25). – С. 57–64.
23. Psychosocial Support to large members of traumatized people in post-conflict societies: an approach in Guatemala / S. Anckerman, M. Dominges, N. Soto // Journal of Community and Applied Social Psychology. – 2005. – Vol. 5 (2). – P. 136–152.
24. Agger A. Mental Health Issues in refugee populations: A Review / A. Agger. – Cambridge, MA: Harvard Medical School, 1993.
25. Agger I. Theory and Practice of Psycho-Social Proects Under War Conditions in Bosnia-Herzegovina / I. Agger, S. Vuk, J. Mimica. – Zagreb: ECHO/ECTF, 1995.
26. Расстройства адаптации среди гражданского населения, пережившего боевые действия, спустя месяц после их прекращения / И. В. Линский, В. Н. Кузьминов, Н. В. Позднякова, С. В. Онищук [и др.] // Український вісник психоневрології. – 2014. – Т. 22, вип. 3 (80). – С. 5–12.

27. Маркова М. В. Постстресові дезадаптивні стани на тлі соціальних змін: аналіз проблеми / М. В. Маркова, П. В. Козира // *Медична психологія*. – 2015. – №1 (37). – С. 8–13.
28. Post-traumatic stress disorder: medicine and politics / D. J. Stein, S. Seedat, A. Iversen [et al.] // *Lancet*. – 2007. – Vol. 369. – P. 139–144.
29. Yufik T. A meta-analytic investigation of the structure of posttraumatic stress disorder symptoms / T. L. Yufik, J. Simms // *J. Abnorm. Psychol.* – 2010. – Vol. 119. – P. 764–776.
30. Briere J. Traumatic stress, affect dysregulation, and dysfunctional avoidance: a structural equation model / J. Briere, M. Hodges, N. Godbout // *J. Traum. Stress.* – 2010. – Vol. 23. – P. 767–774.
31. Hinton D. E. The cross-cultural validity of posttraumatic stress disorder: implications for DSM-V / D. E. Hinton, R. Lewis-Fernandez // *Depress Anxiety*. – 2011. – Vol. 28. – P. 783–801.
32. Maercker A. Proposals for mental disorders specifically associated with stress in the International Classification of Diseases-11 / A. Maercker, C. R. Brewin, R. A. Bryant [et al.] // *Lancet*. – 2013. – Vol. 381. – P. 1683–1685.
33. Волошин П. В. Стратегія охорони психічного здоров'я населення України: сучасні можливості та перешкоди / П. В. Волошин, Н. О. Марута // *Український вісник психоневрології*. – 2015. – Т. 23, вип. 1 (82) – С. 5–11.
34. Волошин П. В. Принципи медико-психологічної реабілітації осіб, які постраждали під час виконання службових обов'язків в Україні / П. В. Волошин, Н. О. Марута, Л. Ф. Шестопалова, І. В. Лінський // *Український вісник психоневрології*. – 2015. – Т. 23, вип. 2 (83) – С. 105.
35. Методичні матеріали з воєнно-ідеологічної підготовки особового складу збройних сил України на 2015 навчальний рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mil.univ.kiev.ua/files/67_1074163600.doc.
36. Остроухов В. В. Інформаційне протипоборство в історії людства / В. В. Остроухов // *Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій: навч. посіб.* / В. М. Петрик, О. А. Штоквиш, В. В. Кальниш, В. І. Полевий [та ін.]. – Київ: Росава, 2006. – С. 7–20.
37. Левіцький В. Информационно-психологическая безопасность личности [Електронний ресурс] / В. Левіцький // *Партнер. Ваш партнер в Германії*. – 2007. – № 6 (117). – Режим доступу: <http://www.partner-inform.de/partner/detail/2007/6/272/2445>.
- Reference list**
1. Markov A. R. Information-Psychological Warfare as a Threat to Psychological Health of the Population of Ukraine: Modern Reality and Prospects / A. R. Markov // *Medychna psykholohiya: zdobutky, rozvytok ta perspektyvy. Medyko-psykholohichna rehabilitatsiya uchasnykiv voyen-nykh konfliktiv. Materialy IV mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi*, Kyiv, 22–24.10.2015. – S. 46–48.
2. Petryk V. The Essence of Information Security of the State, Society and Individuals [Electronic resource] // *Yurydychnyy zhurnal*. – 2009, # 5. – Reference: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3222>.
3. Dubyna A. M. Information-Psychological War and Its Impact on Public Consciousness / A. M. Dubyna. – Kyiv: NTUU «KPI», 2011. – 57 s.
4. Petryk V. Hazard Personality in the Media Space / V. Petryk, Ya. Zharkov, M. Dzyuba // *Yurydychnyy zhurnal*. – 2007. – # 2. – S. 45–46
5. Modern Technology and Manipulation, Information Warfare and Special Information Operations: a Textbook / V. M. Petryk, O. A. Shtokvysh, V. V. Kal'nysh, V. I. Polevyy [ta in.]. – K.: Rosava, 2006. – 208 s.
6. Veprincev V. B. Operations of Information-Psychological War: a Brief of Encyclopedia Catalog / V. B. Veprincev, A. V. Manojlo, A. I. Petrenko, D. B. Frolov. – M.: Gorjachjaja liniya – Telekom, 2005. – 495 s.
7. Panarin I. N. Technology of Information Warfare / I. N. Panarin. – M.: «KSP+», 2003. – 320 s.
8. Maruta N. O. Information-Psychological Warfare as a New Challenge Today: A Statement of Problem and Direction to Overcome / N. O. Maruta, M. V. Markova // *Ukrayins'kyi visnyk psykhonevrolohiyi*. – 2015. – T. 23, vyp. 3 (84). – S. 21–28.
9. Karpenko V. Information Space and National Security of Ukraine [Electronic resource]. – Reference: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2002/karp_7.html.
10. Drach I. How to Arrange the Information Space / I. Drach // *Lyudyna i vlada*. – 2001. – # 1–2. – S. 68.
11. The Draft of Vladimir Yakovlev MULBABAR. People Are More Important Than the Ideas [Electronic resource]. – Reference: <http://www.sguschenka.com/propaganda/>.
12. Concerning a Kitchen of TV “Propaganda” of Kremlin Against Ukraine [Electronic resource]. – Reference: <http://ru.krymr.com/content/article/27182833.html>.
13. Psychotropic TV: How Russia Conducts a Large-Scale Experiment [Electronic resource]. – Reference: <http://politolog.net/hot/psixotropnoe-televidenie-kak-rossiya-provodit-masshtabnyj-eksperiment-ekspert/>.
14. Lysenko V. V. Problems of Information Independence of the State [Electronic resource]. – Reference: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1318>.
15. Moldova has Become the Third Country in Europe Where Broadcasting of Propaganda Channel «Russia 24» is Prohibited [Electronic resource]. – Reference: <https://ukr.media/world/237449/>.
16. Osnach S. We Need to Give Milk for Harm / S. Osnach [Electronic resource]. – Reference: <http://www.svoboda.org/content/article/27162517.html>.
17. Peisakhin L. The Influence of Russian Television on Ukrainian Voters [Electronic resource]. – Reference: <http://voxukraine.org/the-influence-of-russian-television-on-ukrainian-voters-presentation-by-leonid-peisakhin-on-may18-ukr>.
18. Russian Propaganda From Inside: The Guardian Revealed the Work of the Kremlin «Trolls» [Electronic resource]. – Reference: <http://apostrophe.com.ua/article/world/ex-ussr/2015-04-03/rossiyskaya-propaganda-iznutri-the-guardian-raskryl-rabotu-kremlevskih-trolley/1525>.

19. Kostyuchenko Yu. About Psychological War Against Ukraine as a Part of iInformation War [Electronic resource] / Yu. Kostyuchenko. – Reference: http://espresso.tv/blogs/2014/09/10/pro_psykholohichnu_viynu_proty_ukrayiny_yak_komponentu_informaciyoi_viyny.
20. Diagnosis, Treatment and Prevention of Medical and Psychological Consequences of Combat Operations in the Modern Conditions. A Guidelines (147.14/258.14) / P. V. Voloshyn, N. O. Maruta, L. F. Shestopalova, I. V. Lins'kyy. – Kharkiv, 2014. – 79 s.
21. Agger A. The Psychology of Enforced Mobility // S.C.Carr (ed.), The Psychology of Global Mobility. – New York: Springer, 2010. – P. 151–171.
22. Idrisov K. A. An Epidemiological Study of the Incidence of Mental Disorders Among the Civilian Population of the Chechen Republic under the Influence of Stress Factors Wartime / K. A. Idrisov // Psihicheskoe zdorov'e. – 2008. – № 6 (25). – S. 57–64.
23. Psychosocial Support to Large Members of Traumatized People in Post-Conflict Societies: an Approach in Guatemala / S. Anckerman, M. Dominges, N. Soto // Journal of Community and Applied Social Psychology. – 2005. – vol. 5 (2). – P. 136–152.
24. Agger A. Mental Health Issues in refugee populations: A Review / A. Agger. – Cambridge, MA: Harvard Medical School, 1993.
25. Agger I. Theory and Practice of Psycho-Social Proects Under War Conditions in Bosnia-Herzegovina / I. Agger, S. Vuk, J. Mimica. – Zagreb: ECHO/ECTF, 1995.
26. Disturbances of Adaptation Among the Civilians Who Survived Fighting, After a Month of Their Termination / I. V. Linskij, V. N. Kuz'minov, N. V. Pozdnjakova, S. V. Onishhuk // Ukraïns'kij visnik psihonevrologii. – 2014. – T. 22, vip. 3 (80). – S. 5–12.
27. Markova M. V. Poststress Disadaptive Conditions in Terms of Social Changes: Analysis of the Process / M. V. Markova, P. V. Kozyra // Medychna psykholohiya. – 2015. – #1 (37). – S. 8–13.
28. Post-Traumatic Stress Disorder: Medicine and Politics / D. J. Stein, S. Seedat, A. Iversen [et al.] // Lancet. – 2007. – vol. 369. – P. 139–144.
29. Yufik T. A Meta-Analytic Investigation of the Structure of Posttraumatic Stress Disorder Symptoms / T. L. Yufik, J. Simms // J. Abnorm. Psychol. – 2010. – vol. 119. – P. 764–776.
30. Briere J. Traumatic Stress, Affect Dysregulation, and Dysfunctional Avoidance: a Structural Equation Model / J. Briere, M. Hodges, N. Godbout // J. Traum. Stress. – 2010. – Vol. 23. – R. 767–774.
31. Hinton D. E. The Cross-Cultural Validity of Posttraumatic Stress Disorder: implications for DSM-V / D. E. Hinton, R. Lewis-Fernandez // Depress Anxiety. – 2011. – Vol. 28. – P. 783–801.
32. Maercker A. Proposals for Mental Disorders Specifically Associated With Stress in the International Classification of Diseases-11 / A. Maercker, C. R. Brewin, R. A. Bryant [et al.] // Lancet. – 2013. – Vol. 381. – R. 1683–1685.
33. Voloshyn P. V. Strategy of Mental Health of Ukraine: the Current Capabilities and Barriers / P. V. Voloshyn, N. O. Maruta // Ukrayins'kyy visnyk psykhonevrolohiyi. – 2015. – T. 23, vyp. 1 (82) – S. 5–11.
34. Voloshyn P. V. The Principles of Medical and Psychological Rehabilitation of Victims in the Course of Duty in Ukraine / P. V. Voloshyn, N. O. Maruta, L. F. Shestopalova, I. V. Lins'kyy // Ukrayins'kyy visnyk psykhonevrolohiyi. – 2015. – T. 23, vyp. 2 (83) – S. 105.
35. Educational Materials on Military and Ideological Training of the Armed Forces of Ukraine for 2015 Academic Year [Electronic resource]. – Reference: mil.univ.kiev.ua/files/67_1074163600.doc.
36. Ostroukhov V. V. Information Confrontation in History / V. V. Ostroukhov // V kn. Suchasni tekhnolohiyi ta zasoby manipuluvannya svidomistyu, vedennya informatsiynykh viyn i spetsial'nykh informatsiynykh operatsiy: Navch. posibn. / V. M. Petryk, O. A. Shtokvysh, V. V. Kal'nysh, V. I. Polevyi. – K.: Rosava, 2006. – S. 7–20.
37. Levickij V. Information-Psychological Security of the Person [Electronic resource] / V. Levickij // Partner. Vash partner v Germanii. – 2007. – № 6 (117). – Reference: <http://www.partner-inform.de/partner/detail/2007/6/272/2445>.

Подано до редакції 29. 11. 2016 р.

Маркова М. В., д-р мед. наук,
Харківська медична академія післядипломної освіти МОЗ України
Марков А. Р., д-р мед. наук,
Національна академія Генеральної Прокуратури України

**ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ВОЙНА
ПРОТИВ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ КАК СОВРЕМЕННАЯ РЕАЛЬНОСТЬ:
СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМ И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОСЛЕДСТВИЙ**

Аннотация. В статье речь идет о современных реалиях информационно-психологической войны против населения Украины: названы ее главные приметы и задания, определены основные объекты деструктивного информационно-психологического влияния, рассмотрены последствия влияния на индивидуальное сознание.

Ключевые слова: информационно-психологическая война, информационное влияние, пропаганда.